

Gdańsk, 5 grudnia 2025 r.

dr hab. inż. arch. Robert Hirsch
Wydział Architektury Politechniki Gdańskiej
ul. G.Narutowicza 11/12, 80-233 Gdańsk

Recenzja poprawionej rozprawy doktorskiej

mgr inż. arch. Aleksandra Sojki pod tytułem:

„Zarządzanie obiektami zabytkowymi na terenie Polski na przykładzie twierdz nowożytnych

Boyen, Kłodzko i Srebrna Góra – w ujęciu konserwatorskim”,

opracowanej na Wydziale Architektury Politechniki Warszawskiej w 2024 r.,

promotor - dr hab. inż. arch. Cezary Głuszek, prof. PW

1. Podstawa opracowania recenzji

Podstawą opracowania drugiej recenzji jest pismo z dnia 10.10.2025 r. prof. dr hab. inż. arch. Krystyny Solarek, Przewodniczącej Rady Naukowej Dyscypliny Architektura i Urbanistyka PW oraz Uchwała nr 564/II/2024 Rady Naukowej Dyscypliny Architektura i Urbanistyka Politechniki Warszawskiej z dnia 29 października 2024 r. w sprawie wyznaczenia recenzentów rozprawy doktorskiej w postępowaniu w sprawie nadania stopnia doktora Panu mgr. inż. arch. Aleksandrowi Sojce oraz ustawa z dnia 20 lipca 2018 r. *Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce* (t.j. Dz.U. z 2024 poz. 1571) i Uchwała nr 321/L/2023 Senatu PW z dnia 29 marca 2023 r. w sprawie sposobu postępowania w sprawie nadania stopnia doktora.

W recenzji dokonano oceny poprawionej pracy doktorskiej oraz zweryfikowano spełnienie wymagań określonych w art. 187 ustawy z dnia 20 lipca 2018 r. *Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce* (t.j. Dz.U. z 2024 poz. 1571 ze zm.). Zgodnie z art. 187 ustawy: 1. *Rozprawa doktorska prezentuje ogólną wiedzę teoretyczną kandydata w dyscyplinie albo dyscyplinach oraz umiejętność samodzielnego prowadzenia pracy naukowej lub artystycznej.* 2. *Przedmiotem rozprawy doktorskiej jest oryginalne rozwiązanie problemu naukowego (...)*

2. Uwagi ogólne

Recenzja dotyczy poprawionej wersji rozprawy doktorskiej, pod tytułem „Zarządzanie obiektami zabytkowymi na terenie Polski na przykładzie twierdz nowożytnych Boyen, Kłodzko i Srebrna Góra – w ujęciu konserwatorskim”. Obecna wersja rozprawy doktorskiej to jednotomowe opracowanie formatu A4, liczące 366 stron. W nowej wersji scalono tekst, z odrębnym w poprzedniej wersji, załącznikiem nr 1, w którym były zamieszczone fotografie poszczególnych twierdz, co stanowi pewne ułatwienie dla czytelnika.

Porównując strukturę obu wersji to stwierdzić można, że zasadniczy układ nie uległ zmianie. Rozprawa składa się nadal z kolejnych, następujących części: *Streszczenie, 1.Wstęp, 2.Określenie wzorca zarządzania, 3.Badania obiektów referencyjnych, 4.Charakterystyki porównawcze, 5.Wnioski, 6.Bibliografia i 7.Spis rysunków.* Niewielkie zmiany wprowadzono w układzie podrozdziałów, ale nie mają one istotnego znaczenia dla struktury. Przyjęty układ pracy

przedstawiony w spisie treści jest uporządkowany i prawidłowy. Dysertację poprawiono także pod względem edytorskim. Nie ma już np. podpunktów bez zawartości, co poprzednio miało miejsce.

3. Uwagi do Rozdziału 1. „Wstęp”

Ponieważ rozdział 1. „Wstęp” jest kluczowy dla przeprowadzonych badań i dalszej treści dysertacji, to istotne jest bardziej szczegółowe odniesienie się do niektórych kwestii w nim zawartych. W części tej scharakteryzowano najważniejsze informacje związane z badaniami w następujących podpunktach: 1.1. *Opis problemu badawczego*, 1.2. *Koncepcja rozwiązania problemu badawczego*, 1.3. *Metody badawcze*, 1.4. *Hipoteza i pytania badawcze*, 1.5. *Struktura pracy*. Szczególnie uzasadnione jest skomentowanie kluczowych podpunktów 1.3. i 1.4.

Podpunkt 1.3. *Metody badawcze*, obejmuje cztery następujące zagadnienia: 1. *Analiza źródeł*, 2. *Studium literatury przedmiotu*, 3. *Badania terenowe (Metoda obserwacyjna)*, 4. *Metoda analiz porównawczych* (str. 13). Przyjęte **metody badawcze** co do samych określeń, można uznać za prawidłowe. Natomiast już sposób wykorzystania tych metod i efekty badań są bardzo dyskusyjne. W krótkich charakterystykach tych metod, podanych przy każdej z nich, można m.in. przeczytać w jaki sposób i do czego posłużyły. Z uwagi na istotne znaczenie dla zawartości dysertacji samych badań, warto przytoczyć fragmenty z ich charakterystyki:

„1. *Analiza źródeł*:

„Analiza źródeł prawa obejmuje obecnie obowiązujący system prawa polskiego. Przedstawiono system prawny związany z ochroną zabytków i opieką nad zabytkami z określeniem struktury prawnej i organizacji aparatu państwowego powołanego do realizacji zadań ochrony zabytków [...]”.

2. *Studium literatury przedmiotu*

Studium [...] dotyczy; ochrony, wartościowania oraz zarządzania dziedzictwem kulturowym w zakresie dziedzictwa architektonicznego, opracowań, dokumentacji projektowych i zestawień finansowych dotyczących badanych obiektów [...].

3. *Badania terenowe (Metoda obserwacyjna)*

Metoda ta polega głównie na analizie zaobserwowanych skutków przeprowadzonych (lub nie) prac remontowych czy adaptacyjnych [...]

4. *Metoda analiz porównawczych*

[...] Na pierwszym poziomie dokonywane jest porównanie osiągniętych efektów dla poszczególnych twierdz ze wzorcem określającym niezbędne działania [...]. Zagadnienia ujęte we wzorcu zostały rozwinięte w charakterystykach porównawczych o kwestie związane ze specyfiką tematu t.j. umiejętność pozyskania turystów, struktura przychodów i wydatków czy efektywność przeprowadzania inwestycji i programowania obiektów”.

Stwierdzić można, że „Analiza źródeł” nie odnosi się w żaden sposób do tytułowych twierdz czy innych konkretnych zabytków, lecz do przepisów prawnych i do współczesnej literatury, wykorzystanej bardzo oszczędnie. Badania literatury przedmiotu („Studium literatury przedmiotu”), w bardzo małym zakresie wykorzystują dostępne publikacje, a w nieco większym stopniu opracowania niepublikowane związane m.in. z inwestycjami w twierdzach. Część ta jednak nie ma cech miarodajnego „studium”.

Metoda określona jako „Badania terenowe” przyniosła bardzo niesatysfakcjonujące efekty. W dysertacji zamieszczono tylko opisy zrealizowanych prac oraz mało przejrzyste zestawienia fotografii obrazujących różne fragmenty twierdz, na różnych etapach działań. Ukazano także niektóre problemy związane z utrzymaniem zabytków. Nie ma to jednak charakteru metodycznego i uporządkowanego. Niestety brak także rysunków czy choćby schematów twierdz z miarodajnym ukazaniem np. stanu zachowania, różnych faz działań inwestycyjnych itp. „Metoda analiz porównawczych” została niestety wykorzystana do mało efektywnego porównywania zakresów działań inwestycyjnych w poszczególnych twierdzach oraz dużo bardziej wnikliwej analizy zmian w natężeniu ruchu turystycznego w tych zabytkach i oferty programowej dla podmiotów zewnętrznych.

Odnosząc się do przytoczonych powyżej metod badawczych, to należy stwierdzić, że już na etapie ich zastosowania podjęto niewłaściwe decyzje, które skierowały całe badania w błędnym kierunku, powodując ich skupienie na kwestiach zarządzania, turystyki i ekonomiki, zamiast architektury i konserwacji zabytków, czego należałoby oczekiwać.

W punkcie 1.4 przedstawiona została **hipoteza i pytania badawcze**. Hipoteza badawcza brzmiąca: *„Istotny wpływ na optymalne zarządzanie obiektami o złożonej problematyce ma forma zarządu, a co za tym idzie również zakres realizacji zadań stawianych przed zarządcami obiektów zabytkowych”*. Hipoteza nie uległa zmianie w stosunku do poprzedniej wersji pracy, więc ponownie należy stwierdzić, że jest sformułowana w sposób bardzo ogólny i niejednoznaczny, co szerzej skomentowano w poprzedniej recenzji.

W poprawionej wersji doktoratu pojawia się to samo co w poprzedniej **pytanie badawcze** brzmiące: *„Czy forma zarządu obiektem zabytkowym ma istotny wpływ na następujące zagadnienia”*. I dalej wyszczególniono pięć poniższych zagadnień:

- możliwość i sprawczość w podejmowaniu decyzji
- przygotowanie merytoryczne i organizacyjne
- cele do jakich realizacji wyspecjalizowana jest dana struktura organizacyjna
- możliwości formalno-prawne
- realizację obowiązków związanych z obiektami zabytkowymi

Zagadnienia te pozostały bez zmian, ale w poprawionej dysertacji, do każdego dodano krótki komentarz. Poważne zastrzeżenia można mieć do tak określonego pytania badawczego i wybranych zagadnień. Czy rzeczywiście są to kluczowe kwestie w badaniach naukowych zabytkowych zespołów przestrzennych, prowadzonych przez architekta na potrzeby doktoratu w dyscyplinie naukowej „architektura i urbanistyka”? Wydaje się, że badania powinny pójść w innym kierunku.

4. Uwagi do kolejnych rozdziałów

Kolejne rozdziały to: 2.Określenie wzorca zarządzania, 3.Badania obiektów referencyjnych, 4.Charakterystyki porównawcze i 5.Wnioski. Uwagi do nich zostały szczegółowo przedstawione w poprzedniej recenzji i pomimo niewielkich pozytywnych zmian, widocznych w nowej wersji rozprawy, większość ich jest nadal aktualna.

Należy jednak podkreślić, że w poprawionej wersji dodano pewne treści, których brakowało w poprzedniej edycji, na przykład analizy zasobów fortyfikacji w Polsce i odniesienie

się do kilku ważnych przykładów, wcześniej nie uwzględnionych. Pojawiły się też bardziej miarodajne porównania specyfiki trzech miejscowości, w których są omawiane twierdze, wskazujące na znaczne różnice np. w charakterze ruchu turystycznego.

5. Główne zastrzeżenia do dysertacji

Wiele szczegółowych uwag przedstawiono w poprzedniej recenzji dysertacji. Niezależnie od wprowadzonych zmian należy stwierdzić, że praca doktorska nadal w wielu kwestiach jest nie do zaakceptowania. Główne zastrzeżenia dotyczą następujących spraw:

-- Skoncentrowanie analiz i badań na kwestiach spoza dyscypliny naukowej

Przedstawione w dysertacji analizy i badania skupione są na sprawach nie związanych bezpośrednio z architekturą i ochroną zabytków, pomimo tematu dotyczącego trzech historycznych twierdz. Niewłaściwa jest więc hipoteza i pytanie badawcze, których rozwinięcie i uzasadnienie nie mieści się, w ocenie recenzenta, w dyscyplinie „architektura i urbanistyka”. Towarzyszy temu ograniczenie zagadnień konserwatorskich do mało spójnego przeglądu stanu elementów twierdz w różnym czasie. Brakuje też miarodajnego zestawienia danych na temat twierdz np. ich powierzchni, liczby i orientacyjnej kubatury budynków, co uniemożliwia rzetelną ocenę prowadzonych w nich działań.

-- Niewłaściwa kolejność prowadzonych badań i błędne wnioski

W pracy przyjęto błędną kolejność toku badań zaczynających się od analiz prawno-organizacyjnych, w wyniku których określono tzw. „wzorzec zarządzania” oraz „modelowe struktury zarządzania”, które same w sobie są dyskusyjne. Jednakże wnikliwa ocena tych propozycji to zadanie bardziej dla specjalisty od zarządzania. Dopiero dalej następują charakterystyki twierdz, z których i tak niewiele wynika. Nie zostało w sposób wiarygodny wykazane, że spółka z o.o. jest najlepszą formą zarządzania zabytkowymi twierdzami w małych miejscowościach. To, że w przypadku twierdzy Srebrna Góra, takie rozwiązanie (zdaniem Autora), dobrze funkcjonuje, może być skutkiem wielu czynników, a nie tylko formy organizacyjnej odpowiedzialnego podmiotu.

-- Pominięcie znacznego zasobu literatury na temat zarządzania dziedzictwem

Jeśli przyjąć, że obszar badań związany jest z zabytkami i ich zarządzaniem, to nie można ograniczyć się tylko do publikacji wydanych głównie przez PKN ICOMOS. Pominięto liczne publikacje na temat zarządzania dziedzictwem, np. *Problemy zarządzania dziedzictwem kulturowym*, pod red. K. Gutowskiej, wydanej w Warszawie w 2000 r. do której wstęp napisał prof. Andrzej Tomaszewski, oraz *Zarządzanie dziedzictwem kulturowym – w stronę nowej metodologii*, autorstwa Ł. Gawła, („Problemy Zarządzania”, vol. 11, nr 4 (44): 87 – 100, z 2013 r.). Zamiast tego jest błędnie użyta literatura dotycząca zarządzania wszelkimi nieruchomościami np. M. Bryxa, która jest w tej pracy myląca i sprowadza zabytki do roli zwykłych nieruchomości.

-- Niezadowalający materiał ilustracyjny

W pracy zamieszczono liczne rysunki własne Autora, ale są to niestety głównie schematy organizacyjne, wykresy ukazujące np. liczbę turystów w twierdzach (w tym zaburzenie spowodowane pandemią!), zestawienia przychodów i kosztów itp. Natomiast fotografie towarzyszące tekstowi nie mają przejrzystego i konsekwentnego układu i są dobrane bardzo niekonsekwentnie.

-- Nieścisłości i błędy dotyczące podawanych danych, ich interpretacji oraz ich źródeł

W niektórych miejscach zamieszczono dane, które nie są prawidłowe, np. dodana w poprawionej wersji mapka z zasobami twierdz nowożytnych w Polsce nie jest wiarygodna. Brakuje na niej np. twierdz Malbork i Kołobrzeg i także twierdzy Gdańsk, bo pojawia się samo Wiśloujście. W wielu miejscach podane zostały dane liczbowe, ale nie zamieszczono informacji o ich źródłach. Dotyczy to np. danych przedstawionych na niektórych wykresach.

-- Brak wyraźnego oznaczenia cytatów i zapożyczeń z innych publikacji

Duża fragmenty tekstu zwłaszcza w częściach 1. i 2. są zapożyczone z innych publikacji, a nie zawsze cytaty właściwie oznaczono. Np. na stronie 63 wykorzystano całe ustępy z artykułu W. Affelta, (podanego w przypisie), bez oznaczenia tego jako cytatu. Tego typu technika tworzenia tekstu występuje w wielu miejscach. W konsekwencji zastosowania takiej metody, przeniesiono do dysertacji zdania o wątpliwej przydatności np. na str. 63 podano, że *„Drugim etapem wartościowania jest rewaloryzowanie, będące wstępem do przygotowania przedsięwzięcia inwestycyjnego zamierzonego wobec MZDT i zaplanowanego w sposób zachowujący jego wartości kulturowe [...]”*, w oryginale odnoszące się do zabytków techniki.

-- Błędne, a przynajmniej bardzo uproszczone przekonania na temat funkcjonowania zabytków

W pracy można zauważyć przekonanie sprowadzające się do poglądu, że „komercjalizacja” jest najlepszym sposobem utrzymania zabytków. Komercyjne i rynkowe podejście do zabytku, przedstawione jest bezkrytycznie jako pożądaný kierunek funkcjonowania twierdz, co jest trudne do uznania.

6. Podsumowanie

Nie ulega wątpliwości, że wszystkie trzy twierdze są zabytkami o bardzo skomplikowanym charakterze i strukturze, które wywołują wyjątkowe problemy związane z ich zachowaniem. Dlatego z całą pewnością zasługują na podejmowanie badań naukowych, dostosowanych do profilu zawodowego i kompetencji naukowych badacza. W przypadku zabytków fortyfikacyjnych jak najbardziej powinny być one przedmiotem analiz i opracowań naukowych, osób o przygotowaniu architektonicznym, specjalizujących się w szeroko rozumianej konserwacji zabytków. Biorąc pod uwagę polski system szkolnictwa wyższego, to architekci, dodatkowo pogłębiający swoją programową wiedzę, mają najszersze kompetencje do badania kwestii zabytków w ujęciu historycznym, budowlanym, konserwatorskim i inwestycyjnym. Wielka szkoda, że nie na tym skupiono uwagę w dysertacji, zamiast tego koncentrując się na tytułowym zarządzaniu.

Szeroka wiedza Autora i znajomość twierdź niestety nie przełożyły się na wartościową pracę i wykorzystane zostały do rozważań, które powinni wziąć na siebie np. specjaliści od zarządzania, mający do tego przygotowanie zawodowe i naukowe. Rozprawa jest procedowana w dyscyplinie naukowej „architektura i urbanistyka”, a tymczasem wywód badawczy oparty jest na analizach regulacji prawnych, inwestycji, mechanizmów finansowych, strukturach organizacyjnych podmiotów, atrakcyjności turystycznej, itp.

W każdej z trzech twierdź prowadzone były i są imponujące działania architektoniczne, konserwatorskie i budowlane, ale zostały potraktowane marginalnie. Kwestie ochrony i konserwacji, w tym szczególnie ich adaptacji i rewaloryzacji, pojawiają się wprawdzie w dysertacji i nawet zajmują sporo miejsca, ale ma to raczej charakter raportu z przeprowadzonych działań, a nie uporządkowanej charakterystyki.

W kontekście tych licznych niedociągnięć, raz i nieco przekonanie Autora o uniwersalnym i niezwykle przydatnym charakterze tej pracy, co można odczytać w kilku miejscach np. na str. 12.: „Struktura zarządcza najwydajniej radząca (w oryginale: „rodząca”) sobie z problematyką twierdzy nowożytnych, tym bardziej poradzi sobie z obiektami mniej skomplikowanymi, dlatego przydatność niniejszej rozprawy można postrzegać w szerszym kontekście niż tytułowa specyfikacja. Wnioski z dysertacji pełnią tutaj dodatkową rolę „drogowskazu” dla ewentualnych zmian w strukturach zarządzania podobnymi obiektami zabytkowymi przez zainteresowane jednostki samorządowe” (s. 12). Niestety, te pożądane skądinąd cele, są na razie poza zasięgiem Autora.

7. Konkluzja

Po zapoznaniu się z poprawioną wersją dysertacji należy niestety stwierdzić, że pomimo wprowadzonych uzupełnień i poprawek, nie jest to opracowanie satysfakcjonujące jako praca naukowa, a szczególnie rozprawa doktorska. W dysertacji nie dowiedziono także postawionej hipotezy, pomijając fakt, czy jest ona właściwa dla dyscypliny naukowej „architektura i urbanistyka”.

W ocenie recenzenta praca nie spełnia wymagań określonych w art. 187 ustawy z dnia 20 lipca 2018 r. *Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce* (t.j. Dz.U. z 2024 poz. 1571 ze zm.) „Rozprawa doktorska prezentuje ogólną wiedzę teoretyczną kandydata w dyscyplinie albo dyscyplinach oraz umiejętność samodzielnego prowadzenia pracy naukowej lub artystycznej” a także „Przedmiotem rozprawy doktorskiej jest oryginalne rozwiązanie problemu naukowego (...)”, a więc nie powinna być przedmiotem obrony.

dr hab. inż.arch. Robert Hirsch